

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v95.2022.3>*Т. Д. Лисько, Н. П. Захарчук*

ПРОЯВИ МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Вступ. Історично кримінальне право виникло для захисту осіб, суспільства і націй від злочинних посягань за допомогою спеціальних засобів. Традиційно охоронна функція кримінального права досягається шляхом притягнення правопорушників до кримінальної відповідальності, яка прирівнюється до покарання і вважається покаранням за шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням.

З розвитком кримінально-правової доктрини стає очевидним, що охоронна функція не повинна забезпечуватися лише заходами примусу, оскільки за допомогою заходів заохочення бажаний ефект може бути досягнутий за більш короткий термін. Наявність у кримінальному законодавстві подібних специфічних норм є показником ступеня суспільної цивілізованості. Це підтверджують численні міжнародно-правові документи, прийняті з цього приводу. Так, в українському кримінальному законодавстві почали з'являтися норми профілактичного характеру та заохочувальні норми. Однією з таких норм є норма, яка передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Постановка проблеми. Усвідомлення неефективності та ціннісної вразливості карального реагування на кримінальні правопорушення призвело до зміни пріоритетів, у результаті домінуючого значення набули не покарання, а відновлення порушених прав жертв кримінальних правопорушень. У термінологічному обігу юристів все активніше стало використовуватися поняття концепції так званого «відновлюваного правосуддя» (або реституційного правосуддя), яке стало декларуватися як альтернатива каральному правосуддю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання впровадження та застосування інституту медіації в кримінальному провадженні підняті у наукових роботах І. Аксєнової, С. Алексєєва, О. Белінської, І. Бельської, Н. Бондаренко-Зелінської, Р. Вальца, С. Васильєва, С. Васильчак, О. Гойко, Д. Дена, Д. Єлісєєва, Т. Єлісєєвої, Г. Єрьоменко, А. Зайцева, С. Запара, С. Калашникової, В. Каменкова, О. Карплюка, В. Кафарського, З. Красіловської, М. Кузьміни, О. Кучинської, О. Лук'янцева, В. Медестова, А. Медестової, О. Носирєвої, В. Панової, А. Понасюка, В. Попова, В. Резнікової, Л. Руснак, Ж. Сігвар, К. Сірук, Н. Троцюка, Г. Улянової, В. Хохлова, О. Хрімлі, М. Цимбалюка, В. Череватюк.

Метою наукової статті є аналіз інституту медіації та його стану розвитку в Україні в кримінальному праві, виявлення проблем у цій сфері та можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Медіація є дуже старим інструментом права, однак у сьогоденнішому вигляді вона з'явилася у другій половині ХХ століття. Спочатку вона почала діяти у США, Англії та Австралії і пізніше з'явилася в Європі – Фран-

ції, Бельгії, Нідерландах, Німеччині, Австрії, Італії, Швейцарії, будучи одним з найбільш успішних та широко застосовуваних методів альтернативних засобів вирішення спорів.

Наукова література не має єдності щодо походження слова «медіація». Так, деякі дослідники проблеми медіації вказують, що це слово походить від грецького “medos”. При цьому серед дослідників відзначилися неоднакові погляди щодо його розуміння. Зокрема, вказується, що «медіація» означає «нейтральний», «посередник» [1, с. 13–14; 2, с. 10], «не залежний від сторони» [3, с. 28; 4, с. 18] та «незалежний» [5, с. 51]. Інші дослідники вказують, що слово «медіація» походить від латинського слова “mediare”, що означає «посередничати», «займати середину між двома точками зору або сторонами», «пропонувати середній шлях», «триматися нейтрально», «неупереджено», «бути посередником у спорі» «бути у середині» [6, с. 121; 7, с. 351]. Треті вказують на те, що слово «медіація» походить від іншого латинського слова “mediatio”, що означає «посередництво» [8, с. 155; 9, с. 146], «посередничати», «примирлива процедура». Слід сказати, що англійське слово “mediation” має також і інші переклади, може перекладатися як «процедура примирення сторін», «втручання з метою примирення», «консультації з урегулювання конфліктів», «процедура примирення і посередництва» [10].

Таким чином, ми сходимося на думці, що медіація – це сучасний метод примирення, заснований на тому, що незалежна і нейтральна третя сторона – медіатор, допомагає конфліктуючим сторонам у стислий термін спільними зусиллями та з урахуванням взаємних інтересів дійти рішення, бажаного або, принаймні, прийнятного для кожної із сторін. У свою чергу, мета медіативної процедури – це пошук компромісного рішення, бажаного та прийнятного для кожної сторони.

Медіація, з її природою, що примирює, допомагає існуючій системі кримінальної юстиції впоратися з одним з її основних завдань, що полягає в підтримці миру і безпеки в суспільстві шляхом відновлення порушених кримінальним правопорушенням рівноваги та суспільного спокою. До того ж, перевагою зростання використання медіації часто називають пом’якшення тягаря, яке лягає на судову систему. У сучасному світі, де судові системи перевантажені кількістю кримінальних проваджень, що надходять до них для вирішення, суди всіляко сприяють розвитку альтернативних методів вирішення спорів, а саме тому, що вони сприяють нормалізації роботи судів, а отже створенню необхідних умов для більш ефективного здійснення правосуддя.

Статтею 46 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачено, що особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов’язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Так, у судовій практиці, зокрема в ухвалі Заводського районного суду м. Дніпродзержинська

Дніпропетровської області від 16.01.2020 року у справі № 208/8462/19 та в ухвалі Оболонського районного суду м. Києва від 20.06.2018 року у справі № 756/6864/18, зазначено, що стаття 46 КК України є закріпленням інституту медіації як альтернативного способу врегулювання кримінально-правових конфліктів, в основу якого покладено посередництво у примиренні сторін [11, 12]. У даних кримінальних провадженнях винних осіб було звільнено від кримінальної відповідальності, а провадження було закрито у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Загалом позитивно оцінюючи значення альтернативних процедур вирішення спорів у кримінальних провадженнях, зазначимо, що юридичний інструментарій у цій порівняно новій галузі правових знань має бути максимально ясним та точним. В іншому випадку цілі та завдання інституту медіації залишаться декларативними, а сам він не сприятиме результативному захисту прав, свобод та законних інтересів громадян та організацій, відволікаючи їх від перевірених часом судових способів вирішення конфліктів.

Фактично держава в логіці «боротьби зі злочинністю» використовує потерпілого з метою кримінального переслідування, мало дбаючи про задоволення його потреб, які виникли внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Найчастіше реальне відновлення порушених прав (відшкодування майнової шкоди та моральної шкоди, інші дії щодо компенсації шкоди) цікавить потерпілого значно більше, ніж те, яке покарання та яким чином буде призначено підсудному, адже покарання правопорушника не завжди є засобом відновлення порушеного права. Зазначимо, що і особа, яка скоїла кримінальне правопорушення, не обмежена у виборі правових засобів захисту, тому примирення з потерпілим є її законним правом. По-друге, процес медіації принципово відрізняється від офіційного судового процесу, втім, як і змагання, суперечки взагалі. Медіація це не суперечка, а дискус.

Але на даний момент процедура медіації в нашій країні застосовується вкрай рідко. Причиною цього є ряд факторів, серед яких:

- 1) труднощі у застосуванні процедури медіації на практиці, спричинені недостатньою опрацьованістю положень Закону про медіацію, що породжують більше питань, ніж відповідей;
- 2) непоінформованість широких верств населення про наявність даної процедури та її можливості.

Впровадження процедури медіації в кримінальному праві є необхідним фактором для зміцнення правової культури населення, але в даний час Закон України «Про медіацію» [14] не має можливості вплинути на зниження рівня судового навантаження та не впливає на підвищення рівня правової культури населення.

Як показує світовий досвід, до позитивних моментів у використанні даних альтернативних способів врегулювання спорів у кримінальному праві є значне скорочення строків розгляду матеріалів кримінального провадження, зменшення судових витрат, скорочення кількості справ у суді, можливість вибору суддів і незалежних посередників (медіаторів), спрощена процедура розгляду спору, конфіденційність. Необхідно відзначити, що до вищезазначених моментів альтернативних способів врегулювання спорів у кримінальному праві можна також віднести дотримання принципів добровільності та самостійності.

Висновки. На наш погляд, у сучасних умовах розвитку української держави запровадження інституту обов'язкової медіації буде неефективним і достатньо необґрунтованим. Вважаємо, що запровадження обов'язкової досудової медіації призведе до формального та безініціативного її проходження, оскільки медіація, як і раніше, для основної частини населення України залишається незрозумілим, новомодним словом. Для того, щоб в Україні медіація почала ефективно застосовуватися, необхідно, по-перше, щоб громадяни знали про інститут медіації і які переваги він має перед судовим розглядом. По-друге, вбачається, що закон має не примушувати до медіації і не закріплювати санкції, що накладаються на сторони у разі відмови від медіації, а передбачати механізми, які спонукають сторони до примирення. У свою чергу, введення в інститут примирення сторін медіатора, який є незалежним як від обвинуваченого, так і від потерпілої особи, дозволить надати додаткові гарантії дотримання принципів кримінального судочинства при примиренні сторін.

Література

1. Bobrowicz M. Mediacje gospodarcze – jak mediować i przekonywać. Warszawa, 2004. S. 13–14.
2. Haeske U., Konflikty w Śyciu zawodowym. Mediacja i trening w rozwiązywaniu problemów. PrzełóŚył Ryszard Zajáczkowski, Kielce 2005, 112 s.
3. Красіловська З.В. Становлення інституту медіації в системі публічного управління: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Одеса, 2017. 221 с.
4. Троцюк Н.В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 4. С. 116–124.
5. Хрімлі О. Медіація як форма захисту прав інвесторів у сфері господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 51–55.
6. Карплюк О.І. Механізм забезпечення справедливості судового розгляду цивільних справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 188 с.
7. Ульянова Г.О. Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагіату : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. 2015. 445 с.
8. Кафарський В.В. Медіація в адміністративному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 3 (6). С. 150–155.
9. Чудик-Білоусова Н.І. Правові засади вдосконалення процедури вирішення колективного трудового спору як конфлікту інтересів. *Університетські наукові записки*. 2016. № 1 (57). С. 141–153.
10. Mediation. Електронний словарь Мультитран. URL: <https://www.multitrans.ru/c/m.exe?l1=1&l2=2&s=mediation> (дата звернення: 19.10.2022).
11. Ухвала Заводського районного суду міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 16.01.2020 року. Справа № 208/8462/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87736877> (дата звернення 05.10.2022 року).
12. Ухвала Оболонського районного суду міста Києва від 20.06.2018 року. Справа № 756/6864/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74806227> (дата звернення 05.10.2022 року).
13. Кримінальний кодекс України: Закон України від 04.10.2021 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20211004#Text> (дата звернення: 10.10.2022).
14. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 10.10.2022).

Анотація

Лисько Т. Д., Захарчук Н. П. Прояви медіації в кримінальному праві України. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу прояву медіації в кримінальному праві, адже правова база для застосування альтернативного способу врегулювання спору в кримінальному праві – медіації, існує, але механізм її впровадження на стадії судового розгляду відсутній. Тому попит на зазначену процедуру

дуже низький. У свою чергу, вирішення суперечок у сфері кримінальної юстиції залишається актуальним і під час здійснення судово-правової реформи в Україні. Судова влада є одним з основних гарантів дотримання і реалізації правових положень, адже саме вирішення кримінальних конфліктів через рішення суду є універсальним засобом правового захисту прав і свобод як громадян, так і юридичних осіб. Авторами аналізуються теоретичні та практичні аспекти діяльності інституту медіації, вивчається чинне законодавство в галузі медіації, розкриваються проблеми та передбачаються шляхи їх вирішення. Було з'ясовано, що в даний час ідея медіації набуває величезної популярності в юридичному суспільстві, цю процедуру застосовують понад 30 країн світу. Процедура медіації – це один із примирливих методів врегулювання спорів, що з'явилися ще у додержавних інституціях раніше судового розгляду. Тим часом, тільки в сучасній дійсності медіація отримала своє законодавче закріплення і стає очевидним, що в деяких випадках можливості такого методу вирішення спорів багато в чому перевершують можливості традиційного судового процесу, оскільки переваг у медіації безліч: це і розвантаження судової системи, і збереження партнерських відносин між сторонами, економія часу, фінансів, і найголовніше – емоційних витрат сторін кримінального провадження.

Ключові слова: концепція відновного правосуддя; медіація; альтернативні методи вирішення спорів.

Summary

Lysko T. D., Zakharchuk N. P. Manifestations of mediation in the criminal law of Ukraine. – Article.

The article is devoted to the analysis of the manifestation of mediation in criminal law, because the legal basis for the use of an alternative method of dispute resolution in criminal law – mediation, exists, but its mechanism at the stage of court proceedings is absent. Therefore, the demand for this procedure is very low. In turn, the resolution of disputes in the field of criminal justice remains relevant even during the judicial reform in Ukraine. The judiciary is one of the main guarantors of the observance and implementation of legal provisions, because the resolution of criminal conflicts through court decisions is a universal means of legal protection of the rights and freedoms of both citizens and legal entities. The authors analyze the theoretical and practical aspects of the activity of the mediation institute, study the current legislation in the field of mediation, reveal problems and provide ways to solve them. It was found out that currently the idea of mediation is gaining huge popularity in the legal community, this procedure is used in more than 30 countries of the world. The mediation procedure is one of the amicable methods of settling disputes that appeared even before state institutions, before court proceedings. Meanwhile, only in the modern reality has mediation received its legislative confirmation and it becomes obvious that in some cases the possibilities of this method of dispute resolution are in many ways superior to the possibilities of the traditional court process, since there are many advantages of mediation: it is both the relief of the judicial system and the preservation of partnership relations between the parties, saving time, finances, and most importantly – emotional costs of the parties to the dispute.

Key words: concept of restorative justice; mediation; alternative dispute resolution methods.